

VITA

KRAUSZ TAMÁS – VARGA ÉVA MÁRIA

A KITALÁCIÓ MINT KRITIKAI ESZKÖZ

Válasz Számvéber Norbert recenziójára

Számvéber Norbert recenziója¹ a tudatos torzítás és a denúciálás határmezsgyéjén mozog, azaz hol az egyik, hol a másik területre téved. A *leleplezés* műfajában fogalmazódott munka lényegét tekintve nyelvi, elméleti és szakmai értelemben is elszakad a bírált szövegtől, olykor az önkényes fantáziálásig jut el. A recenzius nem kis találékonysággal számos összefüggésben képtelen dolgokat tulajdonít nekünk, sőt, gyakorlatilag megrágmalmaz bennünket. Célja kettős: a kötet és szerkesztőinek lejáratása, valamint a horthysta megszálló csapatok mentetése, a népiértésben való részvételének tagadása, magyarul: szerecsenmosdatás. Ezt a kettős célt is lehet persze színvonalasan, nagy szakmai erudícióval és kifinomultsággal képviselni, de e recenzióra ez, sajnos, nem jellemző.

A cél szentesíti az eszközt?

Számvéber Norbert hadtörténész ezt írja: „Krausz Tamás bevezetőjében többször is tervszerű népiértésnek nevezi a magyar megszálló erők által végrehajtott kivégzéseket, de egyetlen egy korabeli hivatalos forrást sem találunk a kötetben, amely alátámasztaná, hogy a magyar csapatok parancsot kaptak volna a megszállt területek polgári lakosságának tervszerű, a partizánvétekenységtől teljesen független, ideológiai vagy kreált fajelméleti okokból végrehajtható fizikai megsemmisítésére (a német csapatok bizonyos kötelekei valóban ilyen célokkal, előre elkészített tervek alapján tevékenykedtek a Szovjetunióban). Ezzel szemben minden – a kötetben legtöbbször csak áttételesen, másodkézből, többször pontatlanul idézett – korabeli magyar utasítás vagy parancs a partizánvétekenységgel szembeni fellépés keretei között, a partizánok és segítők (köztük is kiemelten a zsidóság és a szovjet kommunista párt tagsága) elleni megtorlásoként rendelt el különféle tisztogató akciókat, amelyek nem egy esetben valóban tömegesnek tekinthető, megtorló jellegű, a polgári lakosságot is sújtó kivégzésekbe torkolltak. Mindezeket azonban bármiféle korabeli hivatalos magyar forrás szó szerinti idézete nélkül, a német csapatok által végrehajtott tervszerű népiértéssel egyenértékűnek beállítani, továbbá a magyar királyi Honvédség megszálló feladatokat ellátó teljes állományára kivetíteni, megítélés szerint nem más, mint a tények szándékos s egyben rendkívül tudománytalan elferdítése.”²

Ez a recenzius mondanivalójának lényege – aminek minden sora hamis. A hadtörténész, aki a precíz kutató szerepében tetszeleg, nem egyszerűen kiesik ebből a szerepből, hanem szövegünkben egyetlen idézettel sem képes alátámasztani mondanivalóját. Erre a manipulatív eljárásra azért van szüksége, hogy a magyar megszálló csapatok általa is elismert tömeggyilkosságait kiemelje a náci népiértés történetéből, hogy ez által valamiféle *önálló magyar rendfenntartás-történetet* tudjon kreálni, függetlenül a német megtorló

¹ *Számvéber Norbert*: Egy forráskiadvány margójára. (A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban – Levéltári dokumentumok 1941–1947. Szerk. *Krausz Tamás, Varga Éva Mária*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. 629 o.) *Hadtörténelmi Közlemények*, 126. (2013) 2. sz. (A továbbiakban: *Számvéber*) 571–581. o.

² *Számvéber* 580. o.

egységektől. Számvéber Norbert alapvető koncepciója alátámasztásához a következő megfontolásokkal állt elő:

1. Azt állítja, hogy szerintünk a magyar megszálló csapatok „tervszerű népirtás” céljából támadták meg a Szovjetuniót. Minden olvasó meggyőződhet kifejtett koncepciókról, ha veszi a fáradságot és elolvassa kötetünk előszavát,³ valamint a *Történelmi Szemle* ez évi 2. számában közölt, kritikusunk által nyilvánvalóan ismert vitairatunkat.⁴ Bevezető tanulmányunkban nemhogy többször, de egyetlen egyszer sem nevezük „tervszerű népirtásnak” azt az eredeti „projektet”, amellyel a magyar megszálló csapatok a hódító háborúba belefogtak. A recenzens állításával ellentétben mi tehát nem *magyar* – különösen nem „tudatos” és „tervszerű” – népirtásról, hanem *náci* népirtásról beszélünk. Valójában a magyar megszálló csapatok – némileg eufémisztikusan fogalmazva – mint „rendészeti feladatokkal” felruházott katonai egységek belesodródtak a náci népirtás mindennapjaiba, és e „kalandból” 1941 júniusa és 1944 között egy pillanatra sem tudtak kilábalni. Tény azonban, hogy 1942 tavaszától már ideológiailag is konkretizálódott „a bolsevizmus elleni szent háború” keresztény-nemzeti küldetése kifejezetten fajelméleti alátámasztással, amit a recenzens igyekszik tagadni, noha e téren sem tudott egyetlen dokumentumot vagy forrást sem felmutatni, csupán bagatellizálni tudja e körülményt.

2. Az ún. 10-es számú füzet⁵ (1942. április), amelyet – Számvéber értelmezésével ellentétben – a megszálló csapatok parancsnokai gyakorlatilag „parancsként” értelmezték.⁶ A mindennapi szóhasználatban „narancssárga füzetként” emlegetett dokumentum mindenestre vitathatatlanul direktívákat, stratégiai útmutatásokat tartalmazott a „partizángyanús” szovjet állampolgárok, főképpen a kommunisták, a zsidók, a „szovjet aktivisták” korra, nemre való tekintet nélküli kiirtásához. Az az állítás is hamis, miszerint nem idézünk másféle, ennél konkrétabb parancsokat, amelyek népirtásra ösztönöztek. Valójában idézünk másféle, csak kritikusunk e források jelentőségét elkeni, megkérdőjelezi, mert az idézetek egy része, úgymond, „kommunista forrásból” való, noha a valóságban a szovjetek kezébe került magyar trófea-anyagokban fellelhető dokumentumokból származnak.⁷

³ Lásd: A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Levéltári dokumentumok 1941–1947. Előszó: Az elhallgatott népirtás. Szerk. Krausz Tamás – Varga Éva Mária. Budapest, 2013. (A továbbiakban: Krausz – Varga.) 7–44. o.

⁴ Krausz Tamás – Varga Éva Mária: Egy könyvrecenzió – tizenkét csúsztatás. *Történelmi Szemle*, 55. (2013) 2. sz. (A továbbiakban: *Történelmi Szemle*.) 325–340. o.

⁵ Már korábban is önkritikusan megjegyeztük: a 10. számú füzet és a Háy által felhasznált egyéb dokumentumok idézésekor az előző 30–31. oldalán elírások történtek, melyek sajnos, félreértelmezésre adhatnak okot. Részletesen lásd: *Történelmi Szemle* 327. o.

⁶ A SZU Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiumához címzett, saját kezűleg magyar nyelven írt fellebbezési kérelmében Ehrlich Géza nyugalmazott vezérőrnagy az ún. 10-es sz. füzetet parancsnak nevezte: „Ilyen parancs tényleg volt.” ЦА ФСБ Д. № Н-19098. Т. 21. Л. 564. o. Baumann István vezérőrnagy fellebbezési kérelmében „a vezérkari főnök 10. sz. bizalmas tájékoztató rendelkezései” szerepel. ЦА ФСБ Д. № Н-19098. Т. 21. Л. 605. Zachár Sándor ezredes fellebbezési kérelmében így írt: „Amíg a hadtestparancsnoktól 10, vagy 100, sőt több 100 km-re lévő hadosztály, ezred és zászlóaljparancsnokok a kegyetlen 10. sz. irányelvet, vagy az arra hivatkozó kemény parancsokat belátásuk szerint enyhébben is végrehajthatták, nekem nem volt még módomban sem, hogy parancsnokom közvetlen környezetében mást csináljak, mert ha másként fogalmaztam, kijavítva kaptam vissza. Én vagyok az egyetlen, aki a magyar megszálló hadsereg, hadtest, hadosztály vezérkari főnökök, vezérkari tisztek, avagy a törzsekbe beosztott tisztek és segédtiszték közül a vádolt parancsnokok közé kerültem, és ugyanúgy is letter elbírálván, mintha én is felelős parancsnok letter volna.” ЦА ФСБ Д. № Н-19098. Т. 21. Л. 530–531. o.

⁷ Lásd: *Háy Gyula*: Partizánok tükre. Budapest, 1945. (A kötet először 1943 májusában, Moszkvában jelent meg magyar nyelven.) *Rákosi Mátvás*: A magyar jövőért. Budapest, 1945. A Moszkvában élő Háy és Rákosi 1943 tavaszán lehetőséget kaptak, hogy az addig szovjet kézre került hadizsákmány-iratokba betekintsenek, erre valószínűleg az akkori IMEL (Marx–Engels–Lenin Intézet), ma a RGASZPI (Oroszországi Állami Szociálpolitika-történeti Levéltár) épületében kerülhetett sor, ott tanulmányozhatták ezeket a dokumentumokat. Nem rekonstruálható pontosan, hogy vajon ez a több ezer oldalnyi irat bent maradt az épületben vagy azóta más levéltár(ak)ba kerülhetett. Többször is hangsúlyoztuk már, hogy ezen iratok felkutatása, megtalálása érdekében az orosz levéltári kollégák segítségével mindent elkövettünk, de eddig sajnos nem jártunk sikerrel.

Mindezt természetesen a hadtörténész is tudja, hiszen ez év májusában, a Hadtörténeti Intézetben rendezett vitán maga sem tagadta a 10-es számú füzetben kívül keletkezett egyéb parancsok, utasítások, instrukciók létezését.⁸ Az akkor még árnyaltabban fogalmazó Számvéber Norbert úgy vélekedett, hogy e forrásokat keresik a HM HIM Hadtörténelmi Levéltárban, ő személyesen is. Itt vitatott írásában viszont már bennünket vádol meg azzal, hogy elhallgatjuk a trófea-dokumentumokat. Ezeket tudatosan nem hoztuk haza Moszkvából, aminek okáról azonban még feltételezést sem fogalmaz meg. Mi értelme is lenne ennek az egész koholmánynak? A kritikus egy szép kis összeesküvés-elméletet kerekített. A valóságban persze, mint másutt már kitértünk erre a kérdésre, egyszerűen arról van szó, hogy egyelőre külföldieknek nem lehet bejutni azokba a „hatósági irattárakba”, ahol feltehetően ilyen típusú iratanyag található.⁹ Feltehetően, mert felalálási helyéről vagy helyszíneiről nincs is pontos információ!¹⁰ Miközben recenzensünknek az általunk két évvel ezelőtt már – hivatalosan – kikért forrásokat a mai napig nem sikerült fellelnie, ezért is rákényszeríti a felelősséget egy képtelen állítás segítségével.

3. A hadtörténész a magyar megszálló csapatok partizánok elleni háborúját olyan szenvedéllyel igazolja, mintha a horthysta hadsereg valamiféle igazságos, de legalább is tolerálható háborút folytatott volna szovjet területen. Írásában nem is a fentebbi kitaláció a leghátborzongatóbb, hanem az a mondata, amikor a kommunisták és zsidók legvilkolására felszólító magyar parancsokat, instrukciókat – úgy mellékesen, zárójelben – a partizánok elleni harccal mentegeti, mintha a tömeggyilkosságokban és speciálisan a holokausztban való részvétel így igazolható lenne. Tehát a számvéberi logikában nem a náci Németország és a horthysta Magyarország Szovjetunió elleni támadása a partizánmozgalom létrejöttének oka, hanem fordítva, a népirtásnak az az oka, hogy a partizánok megvédték hazájukat, földjüket, családjaikat. A recenzens egész elgondolása arra épül, hogy a tömeggyilkosságokat egyszerűen a túlkapaszk fogalomkörébe kell utalni, finoman relativizálni, átértelmezni a tényeket, érzelmekre hivatkozni, mint amikor megemlíti, hogy két magyar felderítő katona meggyilkolása nyomán kiirtottak 1264 szovjet civil állampolgárt, köztük 264 foglyot, többségükben zsidókat.¹¹ Elintézhető ez a dolog azzal, hogy néhány katona érzelmi kilengéséről volt szó csupán, mondván a háború már csak ilyen? Így szertelen indulatában a szerző azt sem veszi észre, hogy a megszálló csa-

⁸ A Háry a brosrában a 10. sz. füzetben, illetve a 7400/MM A 1942. sz. rendeleten kívül sok más iratra is hivatkozott, például: egyes parancsnokok beszámolóit (Sopronfalvy alezredes, Fehérváry Ákos százados stb.), különböző katonai egységek jelentései (37. gyalogezred III. zászlóalj, 123/47. III. zászlóalj, 47. gyalogezred iratai stb.), a Magyar Megszálló Parancsnokság által kiadott utasítások, parancsok (pl. „Utasítás ellenséges felderítők ügyében”, „Partizánok fellépése és harcmodora” c. sokszorosított iratok, a Magyar Megszálló Parancsnokság 7. sz. bizalmas parancsa, melyet Olgay Károly tábornok adott ki stb.), „Összefoglaló jelentés a partizántevékenységéről” c. dokumentum (796. sz. megsz. csop. I. a. [19]42. I. 19.).

⁹ A dokumentumkötet előszavában is tájékoztattuk az olvasót az Oroszországban úgynevezett „hatósági irattárakban” folytatandó kutatások nehézségeiről. Ebbe a körbe tartozik a Podolszkban található Oroszországi Föderáció Honvédelmi Minisztériumának Központi Irattára is. Lásd: Krausz – Varga 40–41. o, *Történelmi Szemle* 339. o.

¹⁰ A korabeli magyar hadizsákmány-iratok felkutatása több ok miatt sem egyszerű vállalkozás, egyrészt pontos információink sincsenek arról, melyik oroszországi iratörző intézményben milyen magyar eredetű hadizsákmány-iratanyag található. Másrészt ezeket az iratanyagokat feltehetően nem egy helyen, hanem különböző moszkvai és vidéki archívumokban őrzik, és sok esetben a magyar eredetű iratok nem különülnek el a német és egyéb eredetű hadizsákmány-iratoktól. Példának okáért a Voronyezi Terület Állami Levéltárában is a hadizsákmány-iratok egy fondban vannak. Lásd: Государственный архив Воронежской области (A továbbiakban: ГАВО) Ф. Р–2100. Коллекция трофейных документов периода Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. Воронежская область. (A nagy honvédő háború időszakának hadizsákmány-iratai. 1941–1945. Voronyezi terület.) 2001. december 14-én a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és az Oroszországi Föderáció Állami Levéltári Szolgálat keret-megállapodást írt alá. Ennek értelmében a moszkvai magyar levéltári kiküldött tevékenysége a föderációs állami levéltárakra vonatkozik, a „hatósági irattárakra” nem terjed ki.

¹¹ *Számvéber* 578. o.

patoknak a zsidó nép legyilkolásában való részvételét – a náci propaganda mintájára – a partizánok elleni harccal magyarázza.¹² Vagyis más szavakkal ismételjük: módszertani és szakmai kulcskérdés, hogy a recenzens nem képes felismerni, érzékelni, hogy nem a kommunisták, a zsidók, a Vörös Hadsereg, a partizánok, a szovjet civilek támadták meg Németországot és Magyarországot, hanem a dolog megfordítva történt.¹³

4. A hadtörténész feladva a logikus gondolkodás utolsó bástyáit is, azt sem veszi észre, hogy az összes, általa idézett magyar forrás (amelyekről később még szólunk!) az általunk publikált szovjet dokumentumok hitelességét erősíti. Ugyanakkor más kritikusokhoz hasonlóan Számvéber írása is – minden látható ok/magyarázat/érv nélkül – a szovjet dokumentumok „keletkezését” eleve valamiféle irracionális gyanúval kezeli – ellentétben a német és a magyar dokumentumokkal. Ez esetben nem érvel, nem bizonyít – poeta dixit. E logikátlanságot súlyosbítja, hogy Számvéber – éppen a népiertásban való magyar részvétel tagadásáért – egyszerűen elhallgatja: a magyar megszálló csapatok a német náci katonai irányítás, a Wehrmacht és az SS ellenőrzése alatt tevékenykedtek. Ha ugyanis ezt nem tenné, akkor nem tagadhatná a valójában tagadhatatlan tényt: a magyar megszálló csapatok részvételét a náci népiertásban.

A német és magyar források szerepe, avagy a forráskritika határai

A magyar megszálló csapatok történetének néhány fontosabb aspektusáról, részleteiről lehet egyet és más tudni német és magyar nyelvű források feldolgozása, főképpen Ungváry Krisztián munkái alapján. Ezért az ember azt gondolná, hogy a szovjet források megjelenése végre új szint vihet a kutatásba. Ehelyett azonban egyfajta kampány kezdődött a könyv ellen, amelynek központi „szakmai érve” az, hogy a szovjet források értelmezéséből hiányzik a magyar és német források feldolgozása. Mellékesen megjegyezzük, hogy a német és magyar források felhasználása során egyetlen hadtörténésznek sem tűnt fel hosszú évtizedeken át a szovjet források teljes hiánya. Most, amikor végre megjelennek, akkor ismét a német és magyar források válnak „elsődleges” forrásokká, amelyek kvázi leértékelik a szovjet forrásokat valamely szakmailag megfoghatatlan ideológiai okból. Ezen indítatásból vezérelve még annak jelentőségét sem ismerik el vagy fel a kritikusok, hogy az FSZB Központi Archivumából származó levéltári iratok közlésére – a magyar történet- és levéltártudományban először – forráskiadványunkban kerülhetett sor. E dokumentumok különösen annak fényében fontosak – Számvéber Norbert is hosszan taglalja írásában –, hogy a hazai levéltárakban töredékesen, pontosabban alig maradtak fenn a megszálló csapatok tevékenységére vonatkozóak. A magyar katonai vezetők kihallgatási jegyzőkönyvei nemcsak eddig ismeretlen életrajzi adatokkal szolgálnak, hanem példának okáért információkat kaphatunk konkrét hadműveletek lefolytatásáról is. Számvéber Norbert kijelenti, hogy „kizárólag a hazai levéltárak őrzetében fennmaradt töredékekből a magyar megszálló csapatok szovjet területen végrehajtott tevékenységének tudományos igényű feldolgozását nem lehet elkészíteni”.¹⁴ Ugyanakkor a végre elérhetővé vált szovjet levéltári dokumentumokat legszívesebben negligálná. Mi lehet a baj a szovjet forrásokkal? Egyetlen komolyan vehető szakmai érv sem támasztja alá a „szkepszist”, amelyet a kritikusok a legválozatosabb feltételezésekkel igyekeznek elhitetni.

¹² Számvéber 578. o.

¹³ Lásd Szilágyi Ákos cikkét a genocídium fogalmáról: Hideg évek. A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. *Élet és Irodalom*, LVII. évf. 12. sz. (2013. március 22.) 13. o.

¹⁴ Számvéber 579. o.

Ám Számvéber Norbert szakmai hitelességét is tulajdonképpen ideológiai céljai ássák alá. Hiszen értelmezésében a szovjet áldozatok és az azok érdekeit megjelenítő hatóságok dokumentumai csupán „másodlagos források”. Ésszerű okokkal persze nem áll elő. Ehelyett érvelésében az az erkölcsileg abszurd mozzanat a feltűnő, hogy a gyilkosok, a náci megszálló erők és magyar (valamint feltehetően a többi, a román, lett, ukrán stb.) szövetségeseik dokumentumait nyilvánítja perdöntőknek, az elsődleges forrásoknak. Úgy tűnik, ha a forrás szovjet, akkor nem jó, mert keletkezésében hatalmi-politikai szempontok játszanak közre, ha magyar vagy német a forrás, akkor jó... De a magyar forrás is csak akkor jó, ha Számvéber idézi meg őket: az Állambiztonsági Szolgálatok Levéltárában őrzött jelentős forrásanyagból az általunk közzé tett néhány peranyag, amelyeket a hadtörténeteszek tulajdonképpen ez idáig nem is ismertek, nem nyerte el tetszését. Pedig ezeket pontosan azzal a céllal publikáltuk, amiért kritikusként is elének tárt néhány más magyar forrást egy-egy szovjet faluban elkövetett háborús bűncselekményről, tömeggyilkosságokról, tömeges nemi erőszakról és fosztogatásokról – amely háborús bűncselekményekért – tudjuk meg magától a recenzenstől – még büntetés sem járt, azaz bírósági ítélet nélkül hajthatták végre azokat. Úgy tűnik, azzal a céllal idézte meg e néhány forrást, hogy kioktasson bennünket, hogy lám csak, a magyar források feltárása megerősítette volna a szovjet dokumentumok értékét. Ám ennek az egész, önmagában is ellentmondásos érvelésnek így persze semmi értelme. Számvéber Norbert forrásai természetesen valóban értékes jelentések az elkövetett háborús bűncselekményekről, ám nem kínálnak többet, mint például Kubik Bélának, egy kivégző részleg katonájának általunk publikált tanúvallomása szovjet civilek rendszeres és módszeres kivégzéséről. Alkalmanként, naponta akár többször is 30–30 civilt lőttek bele egy bombatölcsérbe Bahmacs és Konotop térségében, és a lelőtt gyermekeknek, nőknek, öregeknek a kivégzés előtt ruháikat le kellett vetniük, hogy szép komótosan lovas szekerekkel – csendőri ellenőrzés mellett – elszállíthassák.¹⁵ A partizángyanú persze fenn állt, az mindig fennállt... Hiszen a népirtás az első perctől azzal igazolta magát.

Számvéber Norbert még azt az inszinuációval felérő megjegyzést is megteszi, hogy sajnós, az általa megidézett szovjet falvak (amelyeknek nevét egyébként szinte egyetlen esetben sem sikerült helyesen leírnia) nem szerepelnek kötetünkben, pedig milyen sok fekete pontot jeleznek térképeink, ahol a rémes események lejátszódtak. Ha nem ködösíteni akarunk, akkor valójában az történt, hogy ő sem tudott találni egyetlen olyan magyar dokumentumot, amely az általunk feltárt forrásokban szereplő több száz falu akár csak egyikére vonatkozott volna. Így tehát ennek az egész, úgymond, „szakmai demonstrációnak”, kioktatásnak a világon semmilyen szakmai értelme és értéke sincsen. Ha csak nem az a célja, hogy elterelje a figyelmet a népirtás valódi méreteiről. Pedig e tömeggyilkosságok jelentősen hozzájárultak a szláv populáció nácik által eltervezett csökkentéséhez. A cikkíró nyilvánvalóan nem tanulmányozta kötetünket kellő mélységgel, mert elkerülte figyelmét néhány fontos tény. Például az, hogy a magyar megszálló csapatok önállóan és a németekkel együttműködésben az eddig számba vett dokumentumok tükrében több mint 200 ezer civil állampolgár lemészárlásában vettek részt. A magyar megszálló csapatok összesen 19 területen követtek el háborús bűncselekményeket, a végső számokkal tehát valószínűleg még hosszabb időre adósok maradunk, vagy talán sosem tudjuk azokat pontosan meghatározni.

Számvéber Norbert zavaros okfejtése a forráskritikáról és magukról a forrásokról eleve meggátolja őt a tárgyyszerű állásfoglalásban. Gondolja csak meg az olvasó, hogy miközben a recenzió tőlünk követeli a magyar megszálló csapatok bűncselekményeinek

¹⁵ Lásd: Ifj. Kubik Béla vizsgálati dossziéja. ÁBTL-3.1.9. V-16919. *Krausz–Varga* 527–537., 540–557. o.

feltárását, nem jelzi, hogy 70 év alatt a magyar hadtörténet a megszálló csapatok történetéből még egy dokumentumkötetet sem tudott produkálni. Ungváry Krisztián feldolgozásait nem számítva, gyakorlatilag feltáratlan a népiirtás egész története. De kritikuskunk még ezen a ponton sem állt meg szakmai „útmutatásaiban”. Mintha már rendelkezne azzal az ideológiai felhatalmazással, mintha már fel lenne vértézve a tudással, teljesítménnyel és szakmai tekintéllyel, hogy minden további feladatot kijelöljön e területen, miközben adós a téma komoly megközelítésével. Ráadásul velünk szeretné a szovjet falvakban lezajlott tömeggyilkosságokat még a német archívumokban őrzött forrásokkal is egybevetetni. Szabó Péter kollégához hasonlóan, a magyar hadtörténetírás sok évtizedes mulasztásait ő is rajtunk kéri számon.

Recenzensünk vonzódik a képtelen állításokhoz. Azt állítja például, hogy „...a kötet szerkesztői azt sugalmazzák (sic!), hogy a magyar csapatok megszálló tevékenységének jellege és a partizánvétekenység között semmiféle ok-okozati összefüggés nem áll fenn”.¹⁶ Természetesen csak „sugalmazzuk”, mert a valóságban a bevezető tanulmány kifejezetten ezt az összefüggést tárgyalja nem kevesebb mint 13 oldalon.¹⁷ Miért állítja akkor Számvéber Norbert az ellenkezőjét? Csak találgatni lehet. Talán az nem tetszik neki, hogy mi a tömegmészárlások, a háborús bűncselekmények, a népiirtás okát nem a partizánokban és a partizánmozgalomban látjuk? A partizánháború valódi oka a náci Németország és a horthysta Magyarország (illetve szövetségeseik) szovjetellenes rablőháborúja, maga a népiirtás. Kritikusunk tehát felcseréli az okot az okozattal a régi horthysta propaganda szellemében. Elfelejteti, hogy a nácik már akkor megtervezték a partizánok, a zsidók és a kommunisták kiirtását, nem is szólva a szlávok tízmillióinak szintén tervezett kiirtásáról, amikor még meg sem támadták a Szovjetuniót.¹⁸ A partizán-problematika kapcsán a magyar parancsnokok hozzáállását egyébként jól szemléltetik Szabó László vezérőrnagy szavai, amikor is az egyik kihallgatáson feltett kérdésre, mi szerint hogyan értelmezték a „partizán kategóriát”, az alábbi választ adta: „A partizánokhoz soroltuk a teljes lakosság háromnegyedét, és ezért nekünk a teljes lakossággal kellett harcot vív-nunk.”¹⁹ E kijelentés nem szorul különösebb magyarázatra.

Recenzensünk számunkra kijelölt projektjében szerepel a szovjet partizánmozgalom történetének megírása is. E programjának azonban sem szervezeti, sem tudományos feltételeit, sem pedig anyagi vonatát nem tisztázta, amit pedig illet volna megtennie. Ráadásul azt a látszatot kelti, mintha a mi kötetünk hadtörténeti szakmunka lenne. Fontoljuk meg, amit Számvéber Norbert nem tud, honnan is tudhatná, hogy a sok száz szovjet faluban, illetve falu körül lezajlott, időben és térben változatos, sokszínű partizánháború történetének még a forrásai sem tisztázottak, nemhogy falutörténeti feldolgozásuk megtörtént volna. Ezer falu történetét feldolgozni nem reális feladattalálás egy, a magyar megszálló csapatok dokumentumait közre adó kötet kapcsán. Bármennyire is a partizánharcok álltak a leszámolások hátterében, civilek, gyermekek, nők, öregek tíz- és százezreinek legyilkolása relativizálható bűncselekmény? Gondoljunk bele, hogy a szovjet csa-

¹⁶ Számvéber 579. o.

¹⁷ Krausz – Varga 8., 20., 24–26., 29–32., 34–37. o.

¹⁸ A Generalplan Ost ma már tankönyvekben szereplő dokumentum, amely 1941-ben még azzal számolt, hogy a keleti területeken három évtized alatt 31 millió szláv és zsidó fog eltűnni. A nácik azonban már három év alatt sokszorosan túlteljesítették tervüket, így 1943-ban a módosított változatban már mintegy 50 millió „alacsonyabb fajú” legyilkolt emberrel számoltak. Még nem voltak a Szovjetunióban partizánok, amikor kiirtásukra már parancs született! A német Véderő-Főparancsnokság (OKW) főnöke, Wilhelm Keitel vezértábornagy 1941. május 13-i szigorúan titkos parancsában ez állt: „A partizánokat kíméletlenül meg kell semmisíteni harc vagy üldözés közben”. Részletesebben lásd: *Történelmi Szemle* 325–326. o.; Krausz Tamás: *Hogyan írni át Ungváry Krisztián a nagy honvédő háború történetét? Századok*, 2013. Megjelenés alatt.

¹⁹ Szabó László vezérőrnagy 1947. október 22-i kihallgatási jegyzőkönyve. ЦА ФСБ Д. № Н-19098. Т. 2. Л. 6–13. o.

patok felszabadító harcaival szembeni magyarországi helyi ellenállások történetét meg miért nem írták meg? A sokkal kiterjedtebb oroszországi, ukrainai, belorussziai területeken lezajlott partizánharcoknak a történetét nekünk kellett volna feltárni egy forrásközlő kötet apropóján vagy annak keretei között?

Néhány apróság

Ha a recenzens nem adna olyan sokat arra, hogy pedáns szaktörténésznek lássuk, az alábbi megjegyzéseket reflexiónkból minden bizonnyal elhagytuk volna. Hadd hívjuk fel a figyelmet például arra a gyöngyszemre, amikor kioktat bennünket a Waffen-SS történetéből, aláhúzva, hogy két szovjet dokumentumban sem jeleztük a súlyos tévedést, miszerint a tanúk „magyar SS-hadosztályról” szólnak egy 1942 nyarán elkövetett leszámolási akció során, noha a Waffen-SS csak 1944 második felében kezdte meg magyar állományú alakulatok szervezését.²⁰ Kigúvadt szemmel végignéztük a dokumentumokat, ám sehol nem szerepel az a kitétel, amit kritikuskunk kifogásol. Az általa megjelölt helyen csupán arról van szó, hogy néhány magyar nemzetiségű katona is volt valamelyik SS-hadosztályban. Hogy tévedtek-e a túlélők e tekintetben vagy sem, nehéz eldönteni, de annyi bizonyos, e helyeken „magyar SS-hadosztályról” fantáziálni (miközben valójában „az SS hadosztályának magyar tisztje”, és az „SS hadosztályának magyar katonái” szerepel a szövegben) egy pedáns kutató részéről bizony súlyos „hiba”, hamis olvasat.²¹

Egy másik jellemző apróság, amikor a hadtörténész felvázolja a német megszálló és gyilkoló erők valóban nagyon bonyolult struktúráját.²² Mivel mi nem értjük ezt a súlyos problémát, egy-két dokumentum esetében nem tudjuk megállapítani pontosan kik, milyen nemzetiségű katonák gyilkoltak. Nem veszi figyelembe, hogy a német gyilkoló erő struktúrája minket nem is foglalkoztatott, hiszen nem hadtörténeti kötetet és nem monográfiát készítettünk, ráadásul a dokumentumokból is kiderül, hogy az összehangolt német–magyar együttműködés alapján végbement gyilkosságokat e területeken kizárólag csak németek és magyarok követhették el. Nemcsak a megtorlások szintjén kapcsolódtak össze a német és magyar akciók, leszámolások, hanem a felelősség szintjén is.

Mi több, kritikuskunk ráadásul néhány súlyos szakmai hibán kapott bennünket: nem javítottuk ki, példának okáért, a fordítók tévedését: egy helyütt ugyanis, a kötetünk 94. oldalán a szakaszvezető és a szakaszparancsnok kifejezéseket felcserélték. Önkritikusan el kell, hogy ismerjük, hogy valóban maradtak a szövegben zavaró elírások, fordítási hibák, ugyanakkor az itt kifogásolt kifejezések sem a 94. oldalon, sem az előtte, sem az utána következő oldalakon nem szerepelnek. Írásának 580. oldalán megdorgál bennünket, hogy a magyar megszálló csapatok minden katonájára kivetítjük a gyilkosságokért való felelősséget, bár – ismeri el nagyvonalúan Számvéber Norbert – azért a parancsnokok adtak ki „indokolatlan erőszakot kiváltó parancsot”. A recenzens talán nem sértődik meg, ha megint csak e rövid megjegyzésében mindjárt két nyilvánvaló – jóindulatúan fogalmazva – tévedésére hívjuk fel a figyelmet. A kötet bevezető tanulmányában ugyanis szó szerint az alábbi szöveg olvasható, ítélje meg az olvasó: „Az értő olvasó tudja, hogy amikor háborús népirtás dokumentumainak feltárásáról van szó, a dokumentumok, a feltáró

²⁰ Számvéber 580. o.

²¹ Ez különösen annak ismeretében nehezen értelmezhető, hogy recenzensünk társzerzőként közreműködött a kérdéskör feldolgozásában, és kiadványukból tudható, hogy 1944. január 1-je előtt 1247 magyar állampolgár (tehát magyar nemzetiségű és népi német egyaránt) állt be az egyezményeken kívül, illegálisan az SS-be. Az pedig közsímet, hogy az 1942 februárjában tető alá hozott német–magyar egyezmény lehetővé tette 20 000 magyarországi népi német szolgálatvállalását a Waffen-SS-ben. Lásd: Kovács Zoltán András – Számvéber Norbert: A Waffen-SS Magyarországon. Budapest, 2001. 43–50. o.

²² Számvéber 579. o.

bizottságok magukra a népirtás eseményeire, a bűncselekményekre koncentrálnak, nem pedig a humánus piciny szigeteit keresik az embertelenség tengerében. Mégis mindig számításba kell venni a népi emlékezetben is fennmaradt, olykor legendákká színezett eseteket is, amikor magyar katonák magyar vagy német katonák kezéből mentették ki a szerencsétlen áldozatokat, amikor önzetlenül segítettek az arra rászorulóknak. Különösen azért fontos az ilyen ritka, legendás esetek összegyűjtése is, mert a történelem nagy tanulsága: lehet embernek maradni az embertelenség világában.²³

Egy másik apróság, miszerint néhány dokumentum a magyar királyi Honvédség egységeinek számát helytelenül tartalmazza, nem szólva itt a szerkesztők trehányágáról, akik e hibákat nem korrigálták magyarázó jegyzetekben, így tehát a dokumentumok általában veszítenek értékükből, sőt, mi több, egyszerűen elveszítik elsődleges forrásértéküket. „Természetesen ezzel nem a közzétett iratok szorosán értelmezett hitelességét, vagyis megadott keletkezési időpontját és helyszínét, valamint a keletkeztető személyét vonom kétségbe, csupán a bennük foglalt állítások tényszerűségét, végeredményben ezek 'elsődleges forrás' jellegét.”²⁴

A recenzius ismét saját fantáziájának áldozatává vált, ugyanis addig ismételte, hogy nincsen forráskritikánk, hogy a végén el is hitte. Noha a bevezető tanulmány öt-hat oldalon külön elemzi a forráskritikai szempontokat. Mintha csak Számvéber Norbert itt idézett utolsó felvetésére adtunk volna ott választ: „Mert lehet azt állítani, hogy a dokumentumok jelentős része nem alkalmas egy modern bírósági eljárás lefolytatásához, hiszen a tanúk sok esetben azt sem tudták meghatározni, hogy mely katonai egység katonái gyilkolták meg családtagjaikat vagy fosztották ki a települést, ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a családtagjaikat a nácik és bűntársaik mégiscsak megölték vagy marháikat elhajtották.”²⁵ Hát ennyiben elsődleges forrásokról van szó, és nincs is más ilyen teljes forrásanyag, amely a Szovjetunió civil embervesztéseinek számbavételére irányulna, azt tartalmazná. Továbbá a szerző egy másik zavarba ejtő bakija: azt írja, hogy mi alapján állítjuk, hogy magyarok és németek a csernyigovi területen 103 ezer békés állampolgárt és mintegy 24 ezer szovjet hadifoglyot mészároltak le, s itt utal a 70. sz. dokumentumra, mondván, hogy ott „a magyar csapatokról egyetlen szó sem esik”.²⁶ Itt megint két bántó „tévedés” van. A hivatkozott dokumentum, az 53. sz. jegyzőkönyv-kivonat így kezdődik: „Készült a RENDKÍVÜLI ÁLLAMI BIZOTTSÁG ÜLÉSÉN, amely a német fasiszta megszállók és bűntársaik gaztetteit tárta fel”.²⁷ Tehát a dokumentum egyfelől nemcsak a németekre vonatkozik, annak ellenére, hogy a magyarok nincsenek itt nevesítve.²⁸ Mivel azonban a csernyigovi területről van szó (amelynek 12 járásában 38 611 embert magyarok gyilkoltak le),²⁹ ahol – Ungváry Krisztián vizsgálódása szerint is már régen ismert, így recenziusunknak is tudnia illene – a magyar és német megszálló csapatok közösen látták el a hírhedett „rendészeti” feladatokat, rajtuk kívül e területen más nemzetiségű megtorló egységek legfeljebb véletlenszerűen fordultak elő. E vonatkozásban igen furcsa, hogy Számvéber Norbert – aki jól tud németül, ismeri a német

²³ Krausz – Varga 38–39. o.

²⁴ Számvéber 580. o.

²⁵ Krausz – Varga 20. o.

²⁶ Számvéber 575. o.

²⁷ Krausz – Varga 212. o.

²⁸ Az előszóban külön foglalkoztunk a fogalomhasználattal is: „A források tanúsága szerint a szovjet túlélők, a tanúságtevők egy része nem is tudott mindig következetesen különbséget tenni a németek és a magyarok között; nem ritkán olyan fogalmak alatt vonták össze kínzóikat és gyilkosait, mint »német–magyar fasiszta gyilkosok«, »hitlerista megszállók«, »a német rablók és bűntársaik«, »fasiszta disznók« stb. Am ez nem jelenti azt, hogy számos területen, településen a magyar »rendfenntartó erők« gyilkosságai ne önálló akciók keretében történtek volna.” Krausz – Varga 14. o.

²⁹ Uo. 278. o.

forrásokat, éppen a német forrásokat hagyja figyelmen kívül, noha néhány oldallal odébb ő maga dimenzionálta túl ezen iratok jelentőségét. De az egész probléma fel sem merült volna, ha kritikusunk eljut az olvasásban kötetünk végéig. Ugyanis a kötetben publikált egyik fotódokumentum, nevezetesen a tábornoki pereket megőrkítő album is tartalmazza német és magyar megszállók által elkövetett rémtettek – az idézett dokumentumban található – pontos adatait, amelyeket mi is használtunk.³⁰

Persze – mondhatjuk joggal – mindenki tévedhet, jelen sorok szerzői is minden bizonnyal követtek el hibákat, de kritikusunk koncepciózus „tévedéssorozata”, az elemi tények nem ritkán tudatos félreértelmezése vagy éppen elhallgatása, a forráskiadványnak jogtalanul tulajdonított „tévedések”, „hiátusok” sajnos megkérdőjelezi a recenzió szakmai és erkölcsi hitelességét egyaránt. Ugyanakkor Számvéber Norbert írása – ítéljük meg minőségét bárhogy is – mégiscsak tartalmaz egy piciny előrelépést más kritikákhoz képest, amennyiben fel- és elismeri a kötetben publikált dokumentumok eredetiségét – és legalább részben hitelességét, illetve szükségesnek véli a szakmai és társadalmi vitát, „hogymind a szűkebb történész szakma, mind pedig a szélesebb társadalmi közvélemény mielőbb szembenézzen történelmünk e komor fejezetével”.³¹ A mai feltételrendszerben már ez is valami.

³⁰ Lásd: uo. 499–500. o.

³¹ *Számvéber* 581. o.

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM KÖNYVTÁRA

SOLYMOSI JÓZSEF

FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC
ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGON
1848-1849-BEN

